

TELEJURNALISTIKANING AXBOROT VOSITASI SIFATIDAGI VAZIFALARI

Djurakulov Sherzod Sheraliyevich

Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola Telejurnalistikaning axborot vositasi sifatidagi vazifalari haqidagi ma’lumotlar yoritib berilgan.*

Kalit so’zlar: *Televideniye, rasmiy yangiliklar, ma’lumot uzatish, yangiliklar dasturi (news program), reportaj.*

Televideniye tarixida axborot janrlari eng birinchi va asosiy format sifatida paydo bo’lgan. Ilk televideniye dasturlarining ko’pchiligi rasmiy yangiliklar va ma’lumot uzatish bilan bog’liq bo’lgan. Ushbu dasturlar jurnalistik faktlarni tezkor tarzda yetkazish, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy voqealarni yoritish, shuningdek, tomoshabinlarni dolzarb axborot bilan ta’minlash vazifasini bajarardi.

Axborot janrining eng asosiy shakllaridan biri – yangiliklar dasturi (news program). Yangiliklar dasturi voqea-hodisalarni qisqa, aniq va tizimli tarzda taqdim etadi. Har bir yangilik elementi faktlarga, rasmiy manbalarga va tezkor axborotga asoslangan bo’ladi. Yangiliklar dasturi tomoshabinning voqelikni tez qabul qilishi va eng dolzarb ma’lumotga ega bo’lishi uchun mo’ljallangan. Shu bilan birga, yangiliklar dasturida tasvir va ovoz uyg’unligi, kadrlar ketma-ketligi va montaj texnikasi ham muhim ahamiyatga ega.

Reportaj – axborot janrining yana bir muhim shakli hisoblanadi. Reportaj voqea joyidan tayyorlanadi va auditoriyaga voqelikni jonli tarzda yetkazadi. Reportajning asosiy xususiyati – tasviriylik va hodisa joyining atmosfera ta’sirini etkazishdir. Shu bilan birga, reportajda jurnalistning ovozi, vizual materiallar va intervyu segmentlari uyg’unligi voqelikni yanada aniqroq va tushunarli qiladi. Reportaj janri tomoshabinning voqeaga hissiy aloqasini oshiradi, hodisani nafaqat fakt sifatida, balki hayotiy voqelik sifatida ko’rsatadi.

Telejurnalistikaning axborot janrlariga intervyu ham kiradi. Intervyu – bu muayyan shaxs yoki ekspert fikrini auditoriyaga yetkazish vositasi. Intervyuning asosiy maqsadi voqea yoki muammo haqida birinchi qo’l ma’lumot olish va uni to’g’ri, aniq va ishonchli tarzda yetkazishdir. Intervyuda jurnalistning savol berish texnikasi, suhbatni tuzish uslubi va auditoriyaga taqdim etish shakli muhim rol o’ynaydi.

Hisobot (report) ham axborot janrining o’ziga xos shakli bo’lib, u voqea-hodisalarni faktlarga asoslangan tarzda batafsil yoritadi. Hisobotning asosiy vazifasi – tomoshabiga voqea tafsilotlarini, sabab-oqibat bog’lanishlarini tushunarli shaklda taqdim etishdir. Hisobot ko’pincha yangiliklar dasturining bir qismi sifatida efirga uzatiladi, biroq alohida ko’rsatuv shaklida ham tayyorlanadi.

Axborot janrlari telejurnalistika rivojlanishining eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat voqea-hodisalarni yoritadi, balki auditoriyaga ishonchli va tezkor axborot taqdim etish orqali televideniyaning asosiy vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, axborot janrlari telejurnalistikaning boshqa janrlari – tahliliy va badiiy-publitsistik janrlar bilan uzviy bog’liqdir.

Axborot janrlari telejurnalistika tizimida eng ko‘p ishlatiladigan va auditoriya tomonidan eng tez qabul qilinadigan janrlar hisoblanadi. Ular nafaqat voqea-hodisalarni yetkazish, balki auditoriyaning voqelikni qabul qilish jarayonini ham boshqaradi. Yangiliklar dasturi, reportaj, intervyu va hisobot kabi axborot janrlari o‘ziga xos tuzilishga ega bo‘lib, har birining asosiy maqsadi auditoriyaga tezkor, aniq va ishonchli axborot yetkazishdir.

Yangiliklar dasturi – axborot janrining asosiy elementi bo‘lib, u voqea-hodisalarni qisqa va tizimli shaklda yetkazadi. Yangiliklar dasturida voqea ketma-ketligi, faktlarning ishonchligi va taqdimotning aniqligi asosiy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kadrlar almashinuvi, grafikalar va montaj texnikasi yangiliklarning vizual ta’sirini oshiradi. Yangiliklar dasturi televideniyaning tezkor va samarali axborot manbai sifatida auditoriya ishonchini mustahkamlaydi.

Reportaj janri esa voqea joyidan tayyorlanadi va auditoriyaga voqelikni jonli tarzda yetkazadi. Reportajda jurnalistning ovozi, kadrlar ketma-ketligi, vizual materiallar va intervyular uyg‘unligi voqelikni yanada aniqroq va tushunarli qiladi. Shu bilan birga, reportaj auditoriyada hissiy ta’sir uyg‘otadi, voqeani nafaqat fakt sifatida, balki hayotiy voqelik sifatida ko‘rsatadi. Misol uchun, tabiat hodisalari, ijtimoiy tadbirlar yoki shahar hayoti bilan bog‘liq reportajlar tomoshabinning voqeaga hissiy aloqasini kuchaytiradi.

Intervyu janri auditoriyaga muayyan shaxs yoki ekspert fikrini yetkazish imkonini beradi. Intervyu voqeani turli nuqtai nazardan yoritish, ekspert tahlilini kiritish va auditoriya uchun muhim axborotni yetkazish vositasi hisoblanadi. Intervyu texnikasida savol berish uslubi, suhbatni tuzish va kadrlar bilan vizual moslik asosiy ahamiyatga ega. Masalan, siyosiy intervyular, ijtimoiy muammolar bo‘yicha ekspert baholari yoki iqtisodiy tahlil segmentlari auditoriyaga tushunarli va aniq axborot yetkazadi.

Hisobot janri voqea-hodisalarni batafsil yoritishga xizmat qiladi. Hisobotlar keng ko‘lamli faktlar, tafsilotlar va statistik ma’lumotlarga asoslanadi. Bu janr voqeani chuqur tahlil qilish va auditoriyaga to‘liq axborot yetkazish imkonini beradi. Hisobotlar televideniyaning yangiliklar dasturi, maxsus ko‘rsatuvlar yoki tahliliy segmentlarida ko‘rsatiladi.

Axborot janrlarining tahlilida ularning asosiy xususiyatlari quyidagicha aniqlanadi:

Faktlarga asoslanganlik – axborot faqat ishonchli manbalar va voqelikka mos faktlar asosida yetkaziladi;

Tezkorlik – voqea-hodisalarni eng qisqa vaqt ichida auditoriyaga yetkazish;

Tushunarli va tizimli ifoda – axborot oddiy, mantiqiy va vizual jihatdan tushunarli shaklda taqdim etiladi;

Auditoriya bilan aloqadorlik – voqelikni auditoriya qiziqishi va ehtiyojlariga mos tarzda yetkazish;

Vizual va audio uyg‘unlik – kadrlar, ovoz, musiqa va grafik elementlarning uyg‘un ishlatilishi.

Shu tariqa, telejurnalistikaning axborot janrlari nafaqat voqea-hodisalarni yetkazish, balki auditoriyaning voqelikni qabul qilish jarayonini boshqarish, uni tushunish va talqin qilish imkonini beradi. Axborot janrlari televideniyaning asosiy vazifasini bajaradi va telejurnalistika janrlar tizimining markaziy elementi sifatida xizmat qiladi.

XXI asr telejurnalistikasi raqamli texnologiyalar va internet tarmoqlarining keng qo‘llanilishi bilan yangi bosqichga ko‘tarildi. Axborot janrlari nafaqat an‘anaviy televideniye dasturlari orqali, balki onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar orqali ham tarqatilmog‘da. Shu tariqa, yangiliklar, reportaj va intervyu kabi janrlar jonli translyatsiyalar, videopodkastlar va gibrid ko‘rsatuvlar shaklida auditoriyaga yetkazilmog‘da.

Zamonaviy axborot janrlari texnologik boyitish bilan yanada samarali bo‘ldi. Masalan, infografikalar, animatsiyalar va interaktiv grafiklar yangiliklarni tushunarli va vizual jihatdan qiziqarli qiladi. Onlayn reportajlar esa voqea joyini jonli tarzda tomoshabinga yetkazadi, bunda kameralar burchagi, dron tasvirlari va virtual tur imkoniyati ham qo‘llaniladi. Shu bilan birga, intervyular ham onlayn formatga moslashdi: ekspertlar videoqo‘ng‘iroq orqali qatnashadi, auditoriya esa izohlar va savollar bilan faol ishtirok etadi.

Axborot janrlarining zamonaviy shakllari auditoriya talablariga moslashgan. Televideniye va onlayn media birgalikda ishlaganda, axborot tezkor, aniq va vizual jihatdan boy bo‘lishi kerak. Shu sababli har bir janrning tarkibi, davomiyligi, kadr va ovoz uyg‘unligi professional standartlarga moslashtiriladi. Masalan, yangiliklar dasturlari 3–5 daqiqa ichida eng dolzarb voqealarni yetkazish, reportajlar esa 5–10 daqiqa davomida voqeani jonli tarzda taqdim etish imkoniyatiga ega.⁴¹

O‘zbekiston telejurnalistikasi ham raqamli davrga moslashib, axborot janrlarining innovatsion shakllarini faol qo‘llamoqda. Mahalliy telekanallar yangiliklarni mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatadi, reportajlar dron tasvirlari va interaktiv grafika bilan boyitiladi. Shu bilan birga, intervyular onlayn translyatsiyalar orqali jonli efirda tomoshabin savollariga javob berish imkonini beradi.

Telejurnalistikaning axborot janrlari zamonaviy ommaviy kommunikatsiya tizimida tezkor xabardorlikni ta‘minlash bilan bir qatorda, voqelikni vizual asosda tasdiqlash va auditoriya ongida faktologik tasavvur shakllantirish vazifasini bajaradi. Televideniye boshqa ommaviy axborot vositalaridan farqli ravishda tasvir va ovozni birlashtirgan kompleks kommunikativ modelga ega bo‘lib, axborot uzatish jarayonini ko‘pkanalli idrok mexanizmi asosida tashkil etadi. Shu sababli teleaxborot janrlarining nazariy asosini audiovizual sintez, vizual dalillilik va montaj dramaturgiyasi tamoyillari tashkil etadi. Axborot janrlarining mazmuni nafaqat og‘zaki matn orqali, balki kadr kompozitsiyasi, rakurs, yorug‘lik, grafika va videomateriallar orqali ham ifodalanadi. Natijada teleaxborot ko‘proq “ko‘rsatish orqali xabar berish” prinsipiga tayanadi.

Telejurnalistikada axborot janrlarining shakllanishi tarixan texnologik taraqqiyot bilan chambarchas bog‘liq. Dastlabki teleeshittirishlarda axborot studiya diktori tomonidan o‘qilgan qisqa xabarlar shaklida berilgan bo‘lsa, keyinchalik ko‘chma telekamera, sun‘iy yo‘ldosh aloqasi va raqamli montaj texnologiyalarining paydo bo‘lishi bilan axborotning struktura va mazmuni tubdan o‘zgardi. Endilikda voqea joyidan jonli efirga chiqish, tezkor reportaj tayyorlash va vizual materialni darhol efirga uzatish imkoniyati mavjud. Bu holat teleaxborot janrlarining asosiy mezonini — operativlik va vizual tasdiqlashni — yanada mustahkamladi. Axborot nafaqat tezkor, balki tasvir bilan dalillangan bo‘lishi talab etiladi.

⁴¹ Sulstonova, N. Vizual effektlar telebadiiy reportajlarda. Tashkent: O‘qituvchi, 2020.

Teleaxborot janrlarining ichki kompozitsiyasi mantiqiy aniqlik va dramatik struktura uyg‘unligiga asoslanadi. Axborot xabari odatda eng muhim fakt bilan boshlanadi, keyingi qismda tafsilotlar beriladi, yakunda esa voqeaning istiqboli yoki qo‘shimcha ma’lumotlar keltiriladi. Bunday tuzilma auditoriyaning qisqa vaqt ichida asosiy mazmuni anglab olishiga xizmat qiladi. Televideniya vaqt cheklovi axborotni ixcham va aniq shaklda ifodalashni talab qiladi. Shu bilan birga, montaj jarayoni axborotning mazmuniy urg‘ularini belgilaydi. Qaysi kadr birinchi ko‘rsatilishi, qaysi intervyu parchasi ajratib berilishi yoki qanday grafika qo‘llanilishi axborotning idrok etilish xarakterini belgilab beradi.

Telejurnalistikada axborot janrlarining samaradorligi ko‘p jihatdan vizual kontekst bilan bog‘liq. Masalan, iqtisodiy ko‘rsatkichlar haqida xabar berishda infografika va diagrammalar qo‘llanilishi auditoriyaning murakkab statistik ma’lumotni tezroq tushunishiga yordam beradi. Tabiiy ofat yoki favqulodda vaziyat haqidagi xabarlar esa voqea joyidan olingan real tasvirlar axborotning ishonchlilik darajasini oshiradi. Bu yerda tasvir faqat bezak vositasi emas, balki mazmunning ajralmas elementi sifatida namoyon bo‘ladi. Teleaxborot janrida “ko‘rsatilgan dalil” auditoriya ongida mustahkamroq iz qoldiradi, chunki u ko‘rish sezgisi orqali bevosita qabul qilinadi.

Axborot janrlarida jurnalistning nutqi va vizual tasvir o‘rtasidagi uyg‘unlik ham muhim hisoblanadi. Matn tasvirni takrorlamasligi, balki uni to‘ldirishi zarur. Agar kadrda ma’lum voqea yaqqol aks etgan bo‘lsa, jurnalist tafsilot va kontekstni izohlashi lozim. Aks holda, ortiqcha verbal takror auditoriyaning e’tiborini susaytiradi. Shu bois teleaxborot janrlarida ssenariy yozish jarayoni alohida ahamiyat kasb etadi. Matn va tasvir bir-birini to‘ldiruvchi semantik birlik sifatida quriladi.

Telejurnalistikada axborot janrlarining yana bir muhim xususiyati — jonli efir formati hisoblanadi. Jonli uzatish voqeaning bevosita guvohi bo‘lish imkonini yaratadi va auditoriyada ishonch tuyg‘usini kuchaytiradi. Biroq jonli efir yuqori professional tayyorgarlikni talab qiladi, chunki xatolikni tuzatish yoki montaj qilish imkoniyati cheklangan. Shu sababli teleaxborot janrlarida tezkor fikrlash, aniq nutq va vaziyatni to‘g‘ri baholash ko‘nikmalari ustuvor hisoblanadi.

Raqamli media makonining kengayishi teleaxborot janrlarining funksional doirasini ham kengaytirdi. Endilikda telekontent faqat efir orqali emas, balki internet platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar orqali ham tarqatiladi. Bu esa axborot janrlarining ko‘pformatli bo‘lishini talab etadi. Qisqa videoxabarlar, tezkor yangilik bloklari va onlayn translatsiyalar zamonaviy auditoriyaning tezkor va dinamik axborot iste’mol qilish odatlariga moslashgan. Natijada teleaxborot janrlari nafaqat an’anaviy efir mahsuloti, balki raqamli kommunikatsiya elementiga ham aylandi.

Telejurnalistikaning axborot janrlari jamiyatdagi ijtimoiy ong shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Qaysi voqealar yoritilishi, qaysi masalalarga ustuvor ahamiyat berilishi ommaviy e’tibor yo‘nalishini belgilaydi. Axborot janrlari ko‘rinishda neytral bo‘lsa-da, voqea tanlovi va berilish tartibi orqali muayyan kun tartibini shakllantirishi mumkin. Shu sababli teleaxborot janrlarining professional etik me’yorlarga asoslanishi, fakt va sharhni aralashtirib yubormasligi muhimdir.

Shuni alohida ta’kidlab o’tish zarurki, Telejurnalistikada axborot janrlarining rivojlanishi kelajakda yanada interaktiv shakllarga o’tishi kutilmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi grafika, real vaqt statistikasi va ko’p kamerali jonli uzatish texnologiyalari axborotning taqdimot uslubini yanada murakkablashtiradi. Biroq qanday texnologiya qo’llanilmasin, asosiy mezon — aniqlik, tezkorlik va ishonchlilik — o‘z ahamiyatini saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

7. Abbate, J. *Inventing the Internet*. – Cambridge: MIT Press, 1999.
8. Leiner, B. M., Cerf, V. G., Clark, D. D. et al. “A Brief History of the Internet.” // ACM SIGCOMM Computer Communication Review, 2009.
9. Berners-Lee, T. *Weaving the Web*. – San Francisco: Harper, 1999.
10. McQuail, D. *McQuail’s Mass Communication Theory*. – London: Sage Publications, 2010.
11. O’Reilly, T. “What Is Web 2.0?” // O’Reilly Media, 2005.
12. Castells, M. *The Rise of the Network Society*. – Oxford: Blackwell, 1996.